

УДК 94(477)(47+57):35.075.2:35.077.7Справа педагогів“1950”
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-3-3>

Богдан ПАСКА,
orcid.org/0000-0002-5452-5254
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) paskabogdan@i.ua

«СПРАВА ПЕДАГОГІВ»: РОЗПРАВА РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ НАД ПРИКАРПАТСЬКИМИ ВЧИТЕЛЯМИ-ПАТРІОТАМИ НАПРИКІНЦІ 1950-Х РР.

Метою статті є комплексний аналіз судової розправи радянської влади над молодими педагогами Володимиром Андрушком та Василем Процюком наприкінці 1950-х рр. у м. Станіславі. Основою джерельної бази є документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ). Методологічною основою статті виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дана проблема досі не стала предметом повноцінного вивчення в сучасній українській історіографії. Автор приходиться до висновку, що розправа радянського режиму над національно свідомими прикарпатськими педагогами В. Андрушком та В. Процюком була складовою репресивних заходів КДБ проти учасників українського національного руху, які не припинялися навіть в часи хрущовської лібералізації. Молоді педагоги у 1950-х рр. долучилися до руху спротиву режиму через зберігання й поширення української літератури позацензурної літератури дорадянського видання, критику окремих аспектів радянської дійсності, захист і популяризацію української мови, написання віршів та щоденників «націоналістичного» змісту. Відповіддю каральних органів була проведена в жовтні 1959 р. блискавична спецоперація щодо арешту В. Андрушка та В. Процюка, а також вилучення значного масиву антирадянської літератури. Під час слідства проти дисидентів використовувалися методи морального і психологічного тиску, покази їхніх друзів і знайомих, а вилучену літературу було піддано ідеологічній експертизі. За результатами судової розправи в січні 1960 р. педагогів було ув'язнено відповідно на 5 та 4 роки позбавлення волі. Володимира Андрушка та Василя Процюка можна вважати одними з перших на Станіславищині представників українського дисидентства – нового етапу руху спротиву проти ворожої системи. «Справа педагогів» засвідчила значне поширення антирадянських настроїв серед молодого покоління інтелігенції на Прикарпатті в 1950-х рр.

Ключові слова: Володимир Андрушко, Василь Процюк, український національний рух, радянський режим, Комітет державної безпеки (КДБ), судові репресії.

Bohdan PASKA,
orcid.org/0000-0002-5452-5254
Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) paskabogdan@i.ua

THE “CASE OF TEACHERS”: THE MASSACRE OF THE SOVIET REGIME AGAINST THE PRECARPATHIAN TEACHERS-PATRIOTS IN THE LATE 1950S

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the Soviet authorities' trial of young teachers Volodymyr Andrushko and Vasyl Protsyuk in the late 1950s in Stanislav. The basis of the source base is the documents of the Sectoral State Archives of the Security Service of Ukraine (SSA SBU). The methodological basis of the article is the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a set of general scientific and special historical methods. The scientific novelty of the research lies in the fact that this problem has not yet become the subject of a full-fledged study in modern Ukrainian historiography. The author concludes that the massacre by the Soviet regime against the nationally conscious Precarpathian teachers V. Andrushko and V. Protsyuk was a component of the repressive measures of the State Security Committee (KGB) against the participants of the Ukrainian national movement, which did not stop even during Khrushchev's liberalization. In the 1950s, young teachers joined the movement against the regime through the preservation and distribution of uncensored Ukrainian literature of the pre-Soviet edition, criticism of certain aspects of the Soviet reality, protection and popularization of the Ukrainian language, writing poems and diaries with "nationalistic" content. In October 1959, the punitive authorities responded by carrying out a rapid special operation for the arrest of V. Andrushko and V. Protsyuk, as well as the seizure of a significant amount of anti-Soviet literature. During

the investigation, methods of moral and psychological pressure, testimony of their friends and acquaintances were used against the dissidents, and the seized literature was subjected to ideological examination. According to the results of the trial in January 1960, the teachers were imprisoned for 5 and 4 years respectively. Volodymyr Andrushko and Vasyl Protsyuk can be considered one of the first representatives of Ukrainian dissidence in the Stanislav region – a new stage of the resistance movement against the enemy system. The "Case of Teachers" testified to the significant spread of anti-Soviet sentiments among the young generation of the intelligentsia in the Carpathians in the 1950s.

Key words: Volodymyr Andrushko, Vasyl Protsyuk, Ukrainian national movement, Soviet regime, State Security Committee (KGB), judicial repression.

Постановка проблеми. Після повторної радянської окупації Західної України наприкінці Другої світової війни український національно-визвольний рух не припинився. У середині 1940-х–1950-х рр. на території Станіславської області розгортався збройний спротив Української повстанської армії (УПА), який зрештою був придушений радянськими каральними органами. У 1950-х рр. суспільно-політичний клімат на Прикарпатті був досить суперечливим: з одного боку тривали репресивні акції радянських спецслужб проти бійців УПА, з іншого – розпочиналися процеси часткової лібералізації режиму в часи хрущовської відлиги. У цих умовах переважна більшість місцевих українців симпатизували руху спротиву, не довіряли окупаційній владі, проте не наважувалися відкрито висловлювати свою позицію. Чимало симпатиків українського національного руху було і серед інтелігенції краю, а зокрема в середовищі молодих учителів, окремі з яких долучалися до дисидентства. Активною антирадянською діяльністю в 1950-х рр. займалися Володимир Андрушко та Василь Процюк – колишні студенти-філологи Станіславського педагогічного інституту, які вчителювали у сільській місцевості, а в 1959–1960 рр. стали об'єктом репресій з боку радянських каральних органів режиму.

Аналіз основних досліджень. Проблематика функціонування на території Станіславщини українських націоналістичних підпільних організацій у 1950-х–1960-х рр. та репресій радянського режиму проти них стала предметом досить ретельного аналізу в узагальнюючих працях, присвячених історії українського дисидентського руху авторства Анатолія Русначенка (Русначенко, 1998), Юрія Данилюка та Олега Бажана (Данилюк, Бажан, 2000), Бориса Захарова (Захаров, 2003), Івана Геля (Гель, 2013). Ґрунтовні розвідки про діяльність на Прикарпатті Об'єднаної партії визволення України (ОПВУ) написали вчені Богдан Максимець (Максимець, 2014) та Валерій Островський (Островський, 2018). Життєвий шлях та боротьба проти радянського режиму Володимира Андрушка – одного з фігурантів «справи педагогів» – стала предметом статті Богдана Паски (Паска, 2022). Енциклопедичні довідки про

В. Андрушка наявні в Міжнародному біографічному словнику дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР (Овсієнко, 2006), та в енциклопедичному довіднику, присвяченому русі опору в Україні 1960–1990 рр. (Рух опору в Україні, 2010: 52–53). Проте назагал проблема розправи Комітету державної безпеки (КДБ) над національно свідомими представниками молодшої інтелігенції на Станіславщині наприкінці 1950-х рр. ще не стала предметом дослідження в сучасній українській історіографії. Основу джерельної бази статті склали два томи кримінальної справи Володимира Андрушка та Василя Процюка 1959–1960 рр., які були виявлені автором у Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ) у м. Івано-Франківську.

Мета статті – комплексний аналіз судової розправи радянської влади над молодими педагогами В. Андрушком та В. Процюком наприкінці 1950-х рр. у м. Станіславі (нині Івано-Франківськ).

Виклад основного матеріалу. Одним із місць зосередження національно свідомої молоді на Прикарпатті в 1950-х рр. був Станіславський педагогічний інститут. Тут фах учителя української мови та літератури здобував уродженець с. Саджавка (нині Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) Володимир Андрушко (1929–2012) (Рух опору в Україні, 2010: 52), колишній учасник оунівського підпілля, який мав наміри продовжувати боротьбу проти окупантів у мирний спосіб. Під час навчання він зав'язав знайомства з іншими студентами, які також мали симпатії до українського національного руху. За спогадами В. Андрушка, у середині 1950-х рр. близько половини студентів інституту мали негативне ставлення до радянського режиму.

Після завершення навчання в інституті В. Андрушко працював учителем української мови і літератури в с. Підмихайля (нині Калуського р-ну Івано-Франківської обл.). Серед кола його знайомих були молоді педагоги Василь Процюк, Михайло Брикалюк, Володимир Генза, Іван Михальчук, Ярослав Пушкар, Іван Полук, Роман Яцинович та ін. Володимир Андрушко активно вивчав українську історію та літературу, читав і поширював серед знайомих книги Михайла

Грушевського, Пантелеймона Куліша, Андрія Чайковського, Івана Франка, Тараса Шевченка, українські часописи дорадянського періоду. Під час розмов із друзями та знайомими він говорив про хибність національної політики радянської влади, спрямованої на зросійщення українців; позитивно оцінював боротьбу Організації українських націоналістів (ОУН) і УПА за незалежність України. Молодий філолог різко негативно ставився до запровадження в селах колгоспів, радянського способу проведення безальтернативних «виборів», критикував нав'язаний радянським літературознавством «офіційний» образ Т. Шевченка (Паска, 2022: 19). Також В. Андрушко робив спроби писати вірші про боротьбу воїнів УПА проти радянських окупантів (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 311–316).

Значною активністю відзначився інший студент педінституту Василь Процюк, уродженець с. Камінне (нині Івано-Франківського р-ну). Під час навчання в м. Станіславі у першій половині 1950-х рр. він проживав на квартирі вчительки-пенсіонерки Ольги Тисовецької, яка в часи німецької окупації працювала бібліотекаркою та зуміла зібрати вдома чималу книгозбірню літератури дорадянського видання (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 149–150). За порадами О. Тисовецької молодий студент активно читав книги із цієї приватної бібліотеки, які були написані в українському національному дусі й були заборонені в СРСР. Поступово В. Процюк зацікавився українською історією, творами літератури, які вступали в протиріччя з офіційною радянською ідеологією та пропагандою, пройнявся ідеями українського націоналізму. Учителюючи в різних селах на території Станіславщини (с. Верхня Кам'янка, Раковець (нині обидва Коломийського р-ну), Збора (нині Калуського р-ну)), він знайомив із книгами старого видання своїх близьких друзів – Івана Михальчука, Романа Яциновича, Михайла Брикалюка, Ярослава Пушкаря, Зіновія Остап'яка, Володимира Гензу, Івана Остапчука та ін. Серед поширюваних В. Процюком книг були, зокрема, романи «Марія» та «Волинь» Уласа Самчука, «Не вбивай» Богдана Лепкого, повісті «Перші стежі» Олесея Бабія, «На уходах» Андрія Чайковського та «За вчительським хлібом» Івана Филипчука, драматична поема «Бояриня» Лесі Українки, наукові праці українських істориків Дмитра Дорошенка, Адріана Каченка, географа Степана Рудницького, літературознавця Михайла Мочульського та ін. (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 209–248)

Найбільше занепокоєння у В. Процюка викликала здійснювана радянським режимом політика русифікації українців, поступове витіснення української мови із ужитку на користь російської. Намагаючись змінити ситуацію, педагог разом зі своїми однодумцями Я. Пушкарем, В. Гензою та З. Остап'яком в 1957 р. розробили текст листівки на захист української мови, яку планували видрукувати та поширити на території області. У В. Процюка виникла ідея роздобути друкарський шрифт для розмноження листівки, і він звернувся з цією метою до свого студентського знайомого І. Михальчука, який працював у районній типографії в селищі Ланчин (нині Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.). Проте останній відмовився допомогти у справі друкування листівки, і В. Процюк змушений був відкинути цю ідею (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 264–276).

Зрештою, така дисидентська активність В. Андрушка та В. Процюка потрапила в поле зору працівників станіславського управління КДБ. 27 жовтня 1959 р. Іван Михальчук написав у КДБ донос на своїх знайомих педагогів В. Андрушка, В. Процюка, І. Остапчука, Р. Яциновича, Я. Пушкаря та ін. До Станіслава цю заяву відправив секретар Ланчинського райкому комсомолу І. Ясніковський. (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 286–309)

Протягом 29–31 жовтня слідчі Станіславського УКДБ здійснили спецоперацію проти національно свідомих педагогів області. 30 жовтня одночасно було проведено 5 обшуків – у с. Підмихайля (В. Андрушко), Збора (В. Процюк), Камінне (батько В. Процюка Михайло Процюк), Верхня Кам'янка (учитель Іван Остапчук, у нього раніше проживав В. Процюк) та в м. Станіслав (помешкання вже покійної Ольги Тисовецької, у якому проживав В. Процюк в студентські роки) (Паска, 2022: 20). Результати обшуків були наступними:

– у В. Андрушка вилучено 28 книг дорадянського видання на тематику історії України та української літератури (праці М. Грушевського, «Літературно-науковий вісник» за 1912–1913 рр., твори П. Куліша, Т. Шевченка, І. Франка, А. Чайковського), 127 листів (особиста переписка), 100 листів копіювального паперу, 2 ракетні патрони, майже 7 метрів бікфордого шнура, 325 грам пороху, 9 детонаторів, 2 запали, 4 патрони, 4 гільзи (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 11);

– у В. Процюка – 6 томів творів Т. Шевченка, брошуру командира Легіону Українських січових стрільців (УСС) Михайла Галушинського

про одного з лідерів українського громадського руху XIX ст. Михайла Драгоманова, особисті записи і листи (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 116–118);

– у М. Процюка – 1 пістолет, більше 20-ти книг і журналів дорадянського періоду (твори Б. Лепкого, альманах «Червона калина» та ін.) (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 120–126);

– у І. Остапчука – 30 книг (твори Миколи Зерова, Володимира Самійленка, Сидора Воробкевича, Богдана Лепкого, Юрія Федьковича, Сергія Єфремова, Мирона Кордуби, Юрія Липи, Леоніда Мосендза, Ілька Борщака, літературознавчі праці про Т. Шевченка, газету закарпатської партії Українське національне об'єднання (УНО) «Нова свобода», видану в Хусті в 1938 р., 7 записників та зошитів, 7 патронів до пістолета ТТ, 7 патронів до малокаліберної гвинтівки; усі вилучені докази належали В. Процюку) (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 130–136);

– у О. Тисовецької – 91 книгу («Велика історія України», твори Пантелеймона Куліша, Бориса Грінченка, Івана Франка, Марко Вовчок, Богдана Лепкого, Василя Щурата, Михайла Грушевського, Миколи Куліша, Костя Левицького, Андрія Чайковського, Ілька Борщака, журнали «Літературно-науковий вісник», «Записки НТШ», «Архів Михайла Драгоманова», багато книг з історії України), 3 зошити В. Процюка. Після смерті у липні 1959 р. О. Тисовецька всю свою бібліотеку заповіла саме В. Процюку (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 139–144).

У підсумку на території області вилучено більше 180 книг та журналів, а також 35 одиниць зброї. Володимира Андрушка та Василя Процюка 30 жовтня було затримано, а 31 жовтня заарештовано; вони утримувалися в тюрмі № 1 Управління внутрішніх справ по Станіславській обл. 2 листопада 1959 р. на базі Станіславського управління КДБ створено слідчу групу у складі 3-х осіб – старшого слідчого майора Ломикіна (старший групи), заступника начальника слідвідділу майора Долгіх, старшого слідчого слідвідділу капітана Баранова (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 9). Слідство тривало близько двох місяців та було завершено до кінця грудня 1959 р.

Допити заарештованих тривали протягом листопада–грудня 1959 р.; В. Андрушка допитував майор Ломикін, а В. Процюка – майор Долгіх. Всього було здійснено 14 допитів В. Андрушка та 13 – В. Процюка. 5 листопада фігурантам справи висунули обвинувачення, яке стосувалося зберігання та поширення антирадянської літератури, проведення антирадянської агітації, здійснення

наклепів на радянський устрій, а також незаконного зберігання зброї та вибухівки (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 48–49, 190–191).

Численні допити підслідних супроводжувалися систематичним використанням кадебістами методів морального і психологічного тиску. Слідчі досить часто задавали одне і те ж питання по декілька разів підряд, звинувачували В. Андрушка та В. Процюка в нещирості й уведенні слідства в оману, затягували час проведення допиту для більшого фізичного виснаження заарештованих. Зокрема, 10 листопада майор Ломикін тричі підряд задавав В. Андрушку питання про наявність у нього вогнепальної зброї, постійно звинувачуючи його в ухилянні від відповіді (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 62–64). Через багато років дисидент так пригадував роботу слідчого: «Майор Ломикін знає свою справу. За кільканадцять років «праці» в «органах» він добре набив собі руку. Я не сказав би, що він був жорстоким. Він просто був бездушним і «добросовісно» виконував свою роботу. Звичайно, він добре розуміє мою невинність, але це його не цікавить, бо він повинен довести мою «злочинну діяльність» і старанно це виконує» (Андрушко, 1998: 10).

Окремі допити могли тривати по 6–7 годин без перерви. Під час одного із таких допитів 10 листопада В. Процюк змушений був просити майора Долгіх дати йому можливість відповісти на задані питання наступного дня (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 203–207). Слідчих цікавила вилучена в педагогів зброя і боєприпаси, проте будь-яких планів її застосування з боку підслідних виявлено не було. Інтерес викликали можливі контакти в минулому з оунівським підпіллям, особливості поширення літератури дорадянського видання. Очевидно, що працівники КДБ прагнули вибити покази про існування в середовищі педагогів антирадянської групи чи організації. Про це свідчать неодноразові запитання слідчих до В. Процюка про нібито формування ним групи однодумців, наявність мети та «злочинного умислу» у справі поширення української літератури дорадянського видання, здійснення «націоналістичної обробки» студентства та інтелігенції (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 208–276).

Під час допитів поведінка заарештованих В. Андрушка та В. Процюка дещо відрізнялася. Зокрема, В. Андрушко відразу після затримання дав слідчим розлоге письмове пояснення, у якому заявив, що вважає себе винним перед радянською владою та має націоналістичні погляди. Назвав 12 прізвищ осіб, які критично ставилися до правлячого режиму, заявив про значне поширення

антирадянських поглядів в суспільстві: «Багато моїх знайомих раніше до Радянської влади відносилися вороже, критично, заперечували багато питань, політичних ліній, які проводила Радянська влада» (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 17–21). Також В. Андрушко досить детально розписав процеси формування свого національного світогляду. Починаючи з першого допиту, який відбувся 1 листопада, педагог прямо і відкрито говорив про свої погляди та діяльність, не заперечуючи того, що є противником радянської влади. Під час допиту 4 листопада В. Андрушко розповів про знайомство, неодноразові зустрічі, обмін літературою та націоналістичними поглядами із В. Процюком, а також контакти з іншим студентом Івано-Франківського педінституту Зіновієм Остап'яком (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 39–47).

Після висунення обвинувачення підслідний визнав свої контакти із воїнами УПА в 1940-х рр., заявив, що розцінював їх діяльність як справедливу боротьбу за інтереси українського народу. Також В. Андрушко заявив, що під час навчання в інституті проводив агітацію серед студентів проти правлячого режиму, постійно цікавився всім антирадянським, збирав націоналістичну літературу; вважав неправильним існування цензури в СРСР та проведення безальтернативних виборів, виражав незгоду із національною політикою влади. Заявляв про широку підтримку своїх поглядів у середовищі студентської молоді (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 50–58). Іноді у протоколах допитів педагога можна знайти слова засудження своєї діяльності, проте у загальному контексті його відповідей на запитання слідчого вони були швидше необхідною формальністю, аніж щирим каяттям. Покази В. Андрушка мали досить суперечливий характер: з одного боку він прямо говорив про свої погляди в дусі українського націоналізму, кидаючи виклик радянському режиму, з іншого – окрема надана ним інформація могла бути використана слідчими проти інших фігурантів справи, що вказує про певну недосвідченість дисидента у протистоянні зі системою.

Василь Процюк, у свою чергу, на початку слідства заперечував свою активну участь у національному русі та наявність антирадянських поглядів, заявляв, що прочитана література дорадянського видання «не зробила на мене жодного впливу і не збила мене з того світогляду, який заклала [радянська] школа та інститут» (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 154–162). Протягом 31 жовтня – 4 листопада педагог написав на вимогу слідчого Долгих чотири роз'яснення, у яких заявив

про свою вірність радянській владі, відсутність будь-яких «націоналістичних» поглядів, і навіть готовність виступити із відповідною заявою в республіканській чи обласній пресі. Своє особисте зацікавлення літературою дорадянського видання аргументував намаганням дізнатися якомога більше про минуле українського народу, а також тривогою за сучасний стан української мови в умовах радянської дійсності (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 146–187). Водночас В. Процюк заперечував факти передачі будь-кому забороненої літератури, намагався не давати показів на своїх друзів і знайомих, неодноразово брав усю провину на себе. Після висунення обвинувачення 5 листопада педагог змушений був визнати окремі факти передачі літератури студентським друзям. Проте заявив про відсутність чітко вираженої мети своєї діяльності у вигляді «ідеологічної обробки молоді», відмовився визнавати провину в нібито організації «націоналістичної групи» в середовищі студентства (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 192–197). Цієї лінії В. Процюк намагався дотримуватися під час слідства в подальшому; також, незважаючи на постійні запитання слідчого, не давав жодним показів про співпрацю чи обмін літературою із В. Андрушком.

Під час наступних допитів тиск з боку слідчого Долгих наростав, і, зрештою, 11 листопада В. Процюк почав відкрито говорити про наявність у себе «націоналістичних поглядів», вороже ставлення до радянської дійсності, що стало наслідком впливу з боку О. Тисовецької (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 209–222). Детально розповідаючи про передачу літератури своїм студентським знайомим, педагог водночас намагався відвести від них підозри слідства. Тільки 28 листопада В. Процюк визнав свою участь у підготовці проєкту листівки на захист української мови та невдалій спробі роздобути типографічний шрифт для її друку – через майже місяць після арешту, після того, як слідчий продемонстрував йому покази друзів (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 264–276). Водночас майору Долгих так і не вдалося вибити із заарештованого педагога зізнання в наявності особливого умислу своєї діяльності та створенні антирадянської групи.

У справі В. Андрушка та В. Процюка було допитано 44 свідків, з-поміж яких тільки 14 дали потрібні каральним органам покази на заарештованих (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 386–389). Зрештою, до судового засідання були викликані тільки 8 свідків: М. Брикалюк, В. Генза, І. Михальчук, Я. Пушкар, Р. Яцинович, Є. Романчук, Т. Долинський та І. Полук (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 393).

Вилучена у В. Андрушка та В. Процюка література дорадянського видання, а також їх рукописи були піддані двом ідеологічним експертизам, які здійснили завідуючий кафедрою української мови і літератури Станіславського педагогічного інституту Сергій Гуцало, старший викладач того ж інституту, кандидат історичних наук Григорій Січкара та старший викладач Станіславського медичного інституту, кандидат філософських наук Микола Козубенко (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 254–261). У своїх висновках, які були подані експертами в КДБ 20–27 грудня 1959 р., було зазначено, що більшість вилучених книг, брошур та журналів «по своєму змісту та ідейній спрямованості носять ясно буржуазно-націоналістичний характер, а у багатьох із них містяться зловісні наклепи на радянський лад, Комуністичну партію і заклики до боротьби проти радянської влади» (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 269–279). Матеріали експертиз поряд із зізнаннями заарештованих та показами свідків стали одним із ключових аргументів КДБ під час судового процесу.

Зрештою, 30 грудня 1959 р. В. Андрушка та В. Процюку за результатами слідства було висунуто офіційні обвинувачення у «злочинній діяльності» за ст. 7, ч. I закону СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» (т. зв. «антирадянська агітація і пропаганда») та ст. 196 Кримінального кодексу УРСР («незаконне зберігання зброї»). Ключовими пунктами звинувачення В. Андрушка були «систематичне розповсюдження антирадянської націоналістичної літератури, проведення антирадянської агітації, вихваляння діяльності українських буржуазних націоналістів, здійснення наклепів на радянську дійсність, ідеологічної обробки інтелігенції і студентів у націоналістичному дусі». Окремим пунктом обвинувачення педагога були написані ним вірші про боротьбу оунівського підпілля. У свою чергу В. Процюку інкримінували створення групи однодумців, забезпечення їх літературою, обговорення питань «націоналістичної обробки» молоді, зберігання літератури та рукописів націоналістичного змісту, а також розроблення тексту листівки на захист української мови (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 386–391).

Судовий процес над В. Андрушком та В. Процюком відбувся 12–13 січня 1960 р. у м. Станіславі в закритому режимі (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 395). У вирокі суд погодився із заявленими обвинуваченнями майже по всіх пунктах: «Злочин слідчими органами ква-

ліфіковано вірно, оскільки підсудні здобували, схороняли і розповсюджували антирадянську літературу з метою антирадянської агітації, вели такого ж змісту рукописи, схороняли зброю та боеприпаси». Чи не єдиним здобутком захисту можна вважати той факт, що із В. Процюка було знято звинувачення у створенні антирадянської групи. Зрештою, В. Андрушко отримав 5 років, а В. Процюк – 4 роки позбавлення волі у виправно-трудо-вих колоніях (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 422–424). Одночасно із затвердженням вироку обласний суд видав окрему ухвалу, в якій було констатовано наявність антирадянських переконань у значній частині студентів Станіславського педагогічного інституту: «Студенти не лише читають і конспектують антирадянську націоналістичну літературу, а й обмінюються думками з приводу прочитаного». Судова колегія звертала увагу на незадовільний стан агітації проти українського націоналізму в стінах інституту та ухвалила довести до відома цю інформацію в Станіславський обласний комітет КПУ для подальшого реагування (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 427–429).

Висновки. Отже, розправа радянського режиму над національно свідомими прикарпатськими педагогами В. Андрушком та В. Процюком була складовою репресивних заходів КДБ проти учасників українського національного руху, які не припинялися навіть в часи хрущовської лібералізації. Молоді педагоги у 1950-х рр. долучилися до руху спротиву режиму через зберігання й поширення української літератури позацензурної літератури дорадянського видання, критику окремих аспектів радянської дійсності, захист і популяризацію української мови, написання віршів та щоденників «націоналістичного» змісту. Відповіддю каральних органів була проведена в жовтні 1959 р. блискавична спецоперація щодо арешту В. Андрушка та В. Процюка, а також вилучення значного масиву антирадянської літератури. Під час слідства проти дисидентів використовувалися методи морального і психологічного тиску, покази їхніх друзів і знайомих, а вилучену літературу було піддано ідеологічній експертизі. У таких умовах фігуранти справи досить швидко змушені були визнати свою провину; при цьому В. Андрушко під час допитів відкрито демонстрував свої антирадянські переконання, а В. Процюк намагався не давати покази на друзів і брати вину на себе. За результатами судової розправи в січні 1960 р. педагогів було ув'язнено відповідно на 5 та 4 роки позбавлення волі. Володимира Андрушка та Василя Процюка можна

.....

вважати одними з перших на Станіславщині представників українського дисидентства – нового етапу руху спротиву проти ворожої системи. «Справа педагогів» засвідчила значне поширення антирадянських настроїв серед молодого покоління інтелігенції на Прикарпатті в 1950-х рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко В. *Здобудеш Українську державу...* Надвірна, 1998. 132 с.
2. ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. – Галузевий державний архів Служби безпеки України в Івано-Франківській області.
3. Гель І. *Виклик системі: український визвольний рух другої половини ХХ століття*. Львів : Часопис, 2013. 392 с.
4. Данилюк Ю., Бажан О. *Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ століття)*. Київ : Рідний край, 2000. 616 с.
5. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). Харків : Фоліо, 2003. 144 с.
6. Максимець Б. Об'єднана партія визволення України: організаційні та програмові засади. *Політологічні записки*. 2014. № 2. С. 110–120.
7. Овсієнко В. Андрушко Володимир Васильович. *Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР*. Харків : Права людини, 2006. Т. 1. Україна. Ч. 1. С. 33–36.
8. Островський В. Об'єднана партія визволення України: епізоди історії. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 132. С. 47–54.
9. Паска Б. Боротьба педагога Володимира Андрушка (1929–2012) проти радянського окупаційного режиму. *Актуальні питання гуманітарних наук : Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 56. Т. 2. С. 17–23. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-3>.
10. Русначенко А. *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років*. К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
11. *Рух опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник*. Київ : Смолоскип, 2010. 804 с.

REFERENCES

1. Andrushko V. (1998) *Zdobudesh Ukrainku derzhavu...* [You Will Win the Ukrainian State...]. Nadvirna, 132 s. [in Ukrainian].
2. HDA SBU v Iv.-Fr. obl. – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy v Ivano-Frankivskii oblasti [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine in the Ivano-Frankivsk region]. [in Ukrainian].
3. Hel I. (2013) *Vyklyk systemi: ukrainskyi vyzvolnyi rukh druhoi polovyny XX stolittia* [A Challenge to the System: the Ukrainian Liberation Movement of the Second Half of the 20th Century]. Lviv : Chasopys, 392 s. [in Ukrainian].
4. Danyliuk Yu., Bazhan O. (2000) *Opozytsiia v Ukraini (druga polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX stolittia)* [Opposition in Ukraine (Second Half of the 1950s – 1980s)]. Kyiv : Ridnyi kraj, 616 s. [in Ukrainian].
5. Zakharov B. (2003) *Narys istorii dysydentskoho rukhu v Ukraini (1956–1987)* [Essay on the History of the Dissident Movement in Ukraine (1956–1987)]. Kharkiv : Folio, 144 s. [in Ukrainian].
6. Maksymets B. (2014) *Obiednana partiia vyzvolennia Ukrainy: orhanizatsiini ta prohramovi zasady* [United Party for the Liberation of Ukraine: Organizational and Program Principles]. *Politolohichni zapysky*. № 2. S. 110–120. [in Ukrainian].
7. Ovsienko V. (2006) *Andrushko Volodymyr Vasyliovych* [Andrushko Volodymyr Vasyliovych]. *Mizhnarodnyi biografichnyi slovnyk dysyidentiv krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy u kolyshnoho SRSR*. Kharkiv : Prava liudyny, T. 1. Ukraina. Ch. 1. S. 33–36. [in Ukrainian].
8. Ostrovskiy V. *Obiednana partiia vyzvolennia Ukrainy: epizody istorii* [United Party for the Liberation of Ukraine: Episodes of History]. *Hileia : naukovyi visnyk*. 2018. Vyp. 132. S. 47–54. [in Ukrainian].
9. Paska B. (2022) *Borotba pedahoha Volodymyra Andrushka (1929–2012) proty radianskoho okupatsiinoho rezhymu* [The Struggle of Teacher Volodymyr Andrushko (1929–2012) against the Soviet Occupation Regime]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : Mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Vyp. 56. T. 2. S. 17–23. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-3>. [in Ukrainian].
10. Rusnachenko A. (1998) *Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh – pochatok 1990-kh rokiv* [National Liberation Movement in Ukraine: mid-1950s – early 1990s]. K. : Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 720 s. [in Ukrainian].
11. *Rukh oporu v Ukraini: 1960–1990. Entsyklopedychnyi dovidnyk* (2010) [The Resistance Movement in Ukraine: 1960–1990. Encyclopedic Guide]. Kyiv : Smoloskyp, 804 s. [in Ukrainian].